Steps to Success
Пътят към успеха

АНАТОМИЯ НА ЧОВЕШКАТА ДЕСТРУКТИВНОСТ

Михаела Славчева
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

Резюме. Съвременните човешки същества са устойчива, понякога двусмислена съвкупност от съзидателни и разрушаващи сили. Изграждането на нещо ново е неизбежна необходимост, полезен опит и придава съществен смисъл в живота. Деструкцията е опасно явление, което безспорно носи със себе си някаква загуба – на идентичност, на светоусещане, на самопознание и адекватна оценка и т.н. Анатомията на човешката деструктивност е сложна система от патологии. Тя изважда на преден план най-тъмните, неподозирани кътчета от нашия ум и душевност, с които не всеки е готов да се пребори.

Keywords: anatomy; human; constructive; destruction; psychology

Човекът е сложна система от психични процеси, обуславящи неговия характер, социални роли, дейност и пълноценно съществуване, като цяло. Той притежава способността да изгражда сам своето бъдеще, да поставя основите на своя грандиозен успех и просперитет, да се бори и определя посоката на своите стъпки и да отстоява интересите, склонностите, потребностите си. Наред с тази градивна сила индивидът притежава и една по-тъмна, разрушаваща страна на своята природа и същност, наречена деструктивност.

Неоспорима истина е, че съществува вечен непреодолим конфликт между двата фундаментални конструкта на човешката личност: способност за съзидание и способност за унищожение – деструкция, или както Зигмунд Фройд ги нарича „Ерос“ и „Танатос“. Изграждането носи радост, удовлетворение, чувство на гордост и активност, то е въплъщение на индивидуалните човешки сили, проявени в раждането на нещо ново, красиво и полезно. Противно на това, деструктивността представлява разрушение на старото, непотребното, излишното, опасното, но доколко това е необходимост за създаване на по-добро или е чиста форма на деградация, садизъм и загуба на доброто, е изключително спорен въпрос, пораждащ серия от двусмислени твърдения.

Концепцията за деструктивната сила на човека е многостранна, тъй като едни от най-ранните сведения за такива прояви са някои древни прак-

тики за „проливане на кръв“, но не непременно като убийство, а по-скоро с цел използването на кръвта за религиозен ритуал. Ярки примери за това са свещениците в еврейския храм, разпръскващи кръв от заклано животно, като част от службата, или свещениците на ацтеките, които „предлагат на своите богове още туптящите сърца на жертвите си“, по време на Дионисиевите празници на остров Крит съществува „обичай да се къса със зъби месо от животното приживе“, а пиенето на кръв, която се смята за „сока на живота“ и увеличава жизнената енергия, и канибализмът се наблюдават при много първобитни племена, като индианците от племето хамат в Северозападна Канада, които са „задължени да отхапят парче от ръката, крака или гърдите на човек“ (Fromm, 2003: 296). Българският обичай за успокоение на изплашен човек включва даването на трептящото сърце на току-що заклан гълъб, а подобен ритуал с пиенето на вино, осветено като Христова кръв, се среща дори при доста по-развита религия като римския католицизъм (Fromm, 2003: 297). Това са доказателства за проявления на човешката склонност към унищожение като вродена предразположеност на неговата природа, но в тези случаи не се възприема като деструктивен импулс, целящ нанасянето на умишлена и трайна вреда, а като желание за принадлежност към общността и постигане на общото благо. Доколко това, от съвременна гледна точка, е рационално и хуманно, е отделна тема на дискусия, която незадължително предполага, че тези действия са рушащи за личността.

Деструктивният характер притежава няколко основни характеристики, сред които водеща е агресията. Бъс Дюрки дава определение за агресия, според което това е „всяко поведение, съдържащо заплаха или нанасящо вреда на другите“ (Markov, 2007: 114), независимо дали става въпрос само за словесни обиди и заплахи, само за телесно съприкосновение, или и двете в комбинация. Агресивното поведение засяга всички живи същества и се разделя на:

– **физическо** и **вербално;**

– **активно** (с участие на волеви действия) и **пасивно** (неволево);

– **пряко** (агресорът лично реализира своята агресия) и **непряко** (агресорът използва други хора, средства, обстоятелства и т.н., за да прояви своята агресия).

Известни са два подхода за обяснение на агресията.

– **Психоаналитичен** – свързва се със Зигмунд Фройд и неговата идея за непрестанната борба между запазването на живота, творчеството (Ерос) и нагона към смъртта, унищожението (Танатос), според която деструкцията намира начин да излезе от Аза и да се превъплъти в агресивен изблик.

– **Еволюционен** – Конрад Лоренц с неговата т.нар. социална етология, според която „жаждата за насилие и стремежът към агресия са вродени

инстинкти на човешката природа и основен източник на всички социални конфликти на съвременността“ (Denisov, 1978: 77), твърди още, че „агресията има своето начало във вродения инстинкт за оцеляване“ и „агресивната енергия се генерира в органите спонтанно, непрекъснато с постоянен темп, натрупвайки се с времето“ (Markov, 2007: 119).

Установено е, че агресията възниква не само при наличието на фрустрационни фактори, физиологична възбуда и наблюдението на подобни модели на поведение, но също така известна роля играят и личностната предразположеност, личностната характеристика. По този начин се създават предполагаеми закономерности, като „да си агресивен, може да намалява вината или да увеличава тревожността, или тревожността и неизпитването на вина биха могли да причинят агресия“ (Neshev, 2012: 33). Последвалото доказване на някои от тези становища поражда и въпроса дали такъв се раждаш, или ставаш във времето и доколко действително средата около теб може да задълбочи или намали тази склонност.

Агресивната личност според Тох може да се обособи на няколко основни типа (Neshev, 2014: 35 – 36).

– **Компенсиращ Аз** – най-разпространеният тип; това са хора с ниско самочувствие и самооценка, които се стараят отчаяно да компенсират чувството си на слабост чрез проява на агресия.

– **Подсилващ Аз** – подобно на първата група тези хора също притежават ниска самооценка и са неадекватни в решенията си, но вместо да реагират с агресия, те търсят поводи да проявят деструктивното си поведение спрямо другите, за да предизвикат страхопочитание и респект у обкръжението си.

– **Угаждащ Аз** – те не страдат от съмнения и колебания, те са егоистични ексцентрици и се интересуват единствено от задоволяване на собствените си потребности; реагират с агресия всеки път, когато някой ги разочарова.

– **Защитаващ Аз** – те вярват, че заеманата от тях социална роля изисква агресивни изблици и от тях се очаква да продължават да бъдат такива, за да запазят мястото си в обществото.

– **Садистичен Аз** – те са най-разрушителната група хора, които истински се наслаждават да нанасят вреда на някого, и не изпитват вина, съжаление, угризения или каквито и да е други нормални човешки емоции, когато извършват престъпленията си.

Изключително тясно свързан с агресията е терминът „просоциално поведение“, който се използва като антоним на „антисоциално“, тоест това са действия, насочени към облагодетелстване на друг човек – помощ, подкрепа, успокоение и т.н. Често се бърка с алтруизъм, но е важно да се уточнят ясните разликите между тях: „Просоциалното поведение може да не

е мотивирано от алтруизъм, както и алтруизмът не води задължително до просоциално поведение“ (Kalchev, 2017: 151). Общото обаче между двете понятия е, че агресивната личност не проявява нито един от тези два типа поведение.

За да изградим по-точна представа за природата на агресивната личност, трябва да разгледаме същността на основните представители и проявители на такава агресия, а именно садистите, психопатите и нарцисите.

Садизмът се определя като поведение, присъщо на нездравите психически хора, което се изразява в патологична склонност и силно влечение към нанасянето на вреда на друг човек и изпитване на задоволство от успешното изпълнение на такъв акт на насилие и посегателство върху чуждото право на неприкосновеност. Садизмът е пряко свързан с мазохизма – типа поведение, наслаждаващ се на причиняването на болка върху самия себе си. Ето защо садистичната личност привлича мазохистичната личност и обратно неудържимо като магнити. Ярки примери за садисти са велики лидери като Адолф Хитлер, Сталин, Мао Цзедун, погубили милиони човешки животи по време на управлението си.

Чертите на психопатната личност според „клиничния профил на психопата“ на Харви Клекли включват (Kalchev, 2016: 19 – 21):

– **повърхностен чар и добра интелигентност** – това са изключително обаятелни и умни хора, които много добре знаят как да привлекат жертвата си на своя страна и да задържат нейното внимание;

– **липса на ирационално мислене / налудни идеи** – но липсват психотични симптоми, заради което трудно се диагностицират навреме;

– **липса на „нервност“ или психоневротични прояви** – спокойствието и уравновесеността илюзорно ги карат да изглеждат напълно уверени, нормални и дори надеждни хора, неспособни да изпитат каквато и да е тревожност или безпокойство;

– **неблагонадеждност** – липсва отговорност за действията и техните последствия, отсъства съобразеността със ситуацията, нейната важност и т.н.;

– **измамност и неискреност** – психопатите боравят с лъжата като основен инструмент за доукрасяване на историите си, измисляне на събития, хора и обстоятелства, които никога не са се случили действително, с цел да изглеждат по-убедително и правдоподобно;

– **липса на угризения/разкаяние или срам** – тези хора са като имунизирани срещу чувство за вина и не се срамуват от престъпните си действия;

– **неадекватно мотивирано антисоциално поведение** – не спазват никакви норми, закони, морал и ценности по пътя към постигането на целите си;

– **неадекватна преценка и неспособност да се учи от личния опит** – противно на високите очаквания от един интелигентен човек, психопатите пропускат добри възможности за придобиване на полза за самите себе си, не си вадят никакви поуки и заключения;

– **патологична егоцентричност и неспособност за емоционално привързване** – ампутирани са от чувството на обич към другите;

– **обща бедност на основните афективни реакции** – макар психопатът да умее да редува изблици на радост, мъка, въодушевление, то при него отсъства проявата на цялостен комплекс от чувства, а единствено на отделни хаотично разпръснати емоции;

– **специфична загуба на проницателност** – такъв човек не може да си даде сметка как изглежда отстрани в очите на другите и какво те мислят или чувстват по отношение на него;

– **неотзивчивост в междуличностните отношения** – на тях не може да се разчита дори за елементарна услуга или проява на добро отношение към ближния си;

– **странно, отблъскващо поведение под влияние на алкохола, а понякога и без употреба на алкохол** – не всички психопати пият прекомерно, но под влиянието на алкохол се разкриват в пълната си същност, използвайки всякакви обиди, грубости и т.н.;

– **безличен и слабо интегриран сексуален живот** – дори да имат все пак някакъв слаб сексуален живот, то той е лишен от каквато и да е емоция или привързаност към другия и всичко се преживява механически;

– **неспособност да се следва какъвто и да е житейски план** – тези хора не могат да се съсредоточат в преследването на дългосрочна цел, независимо добра или лоша, и затова не спират сякаш да „се люлеят“ или „скитат“ между една или друга цел.

Нарцистично-перверзната личност е егоцентрична, изпитва непрестанна потребност от възхищение и висока нетърпимост към критика. Това е индивид, който до такава степен се обсебва от идеята за „другия“ – жертва на неговото собствено отражение, че така сякаш я обезличава и отнема нейната индивидуалност. Макар общото твърдение, че всички сме малко или много нарцистично-перверзни по природа, „това, което ни отличава от перверзния индивид, е, че поведението и чувствата ни са били само краткотрайни реакции, последвани от угризения или съжаление“ (Irigoayen, 2016: 143), то перверзният използва стратегия за консумирането и унищожението на другия без никакво чувство за вина.

Определенията и гледните точки за нарцисизма, като понятие, са множество. Нарцисизмът според Фройд не е абнормно явление и се разделя на първичен и вторичен. Първичният нарцисизъм е „либидонозно допълнение към егоизма на инстинкта за самосъхранение“ (Matanova, 2016: 31),

а вторичният се проявява при оттеглянето му извън Аза и установяване на връзки със социалната реалност, например потенциал за мегаломания и т.н. Карен Хорни защитава своята теза за обкръжението, водеща до появата на нарцисизъм, а не неговата изначална вроденост у човека. Ото Кернберг характеризира този тип личност още като използваща рационализационни механизми за оправдание на егоцентричното си поведение, носител на лесно предизвикана ревност, осъществяваща експлоатация на другите, притежаваща чувство за изключителна правота, липса на емпатия и изпитваща нереалистични фантазии за постижения, сила, красота.

Въпреки разминаванията в хипотезите и дефинициите неоспорим факт е, че истинската нарцистично перверзна личност е заплашителен участник в два основни човешки социални конструкта: двойката и семейството. В двойката нарцисизмът често се бърка с доминиране и не се обръща внимание на знаци като прикритото манипулиране на партньора чрез изграждане на отношения на зависимост, търсенето на вниманието му, но в същото време избягването на интимност. По този начин агресорът парализира жертвата си, оставяйки я в неяснота и несигурност, за да не може да осъзнае нищо от случващото се и да го напусне. Когато в тази връзка са намесени и децата в едно вече сформирано семейство, то тогава ситуацията значително и пагубно се влошава най-вече за невръстните участници в тази „нерегламентирана война“, защото те често са обект на подкуп/откуп за извършването на нежелано действие от страна на манипулирания и вечното въртене на тази въртележка от мъчения в името на детското щастие и пълноценно израстване никога не завършва.

Макар да е трудно диагностицирането и хоспитализирането на един реален агресор, съществуват редица инструменти за откриването му. Един от най-известните е Въпросникът за агресивно поведение в конкретни ситуации (EAS), съдържащ 22 на брой ситуации, целящи „да провокират емпатия към други хора и тяхното поведение“ (Peterman, 2017: 53 – 54) и да разкрият как би реагирал даденият човек. Съществува в два варианта – за момчета и за момичета на възраст 9 – 13 години, като илюстрираната с рисунка ситуация е разказана в първо лице, за да може детето да се идентифицира по-лесно, и е изяснено добре дали то активно участва, или пасивно наблюдава отстрани случващото се. Други инструменти са Въпросникът на Бъс Дюрки, скалата за агресия и виктимизация от връстниците (Kalchev, 2009 – 2010: 91) – съдържа четири форми на виктимизация (физическа, вербална, индиректна и детето като обект на принуда); три форми на агресия (физическа, невербална и индиректна), това е въпросник от самоописателен тип и е конструиран с голяма юношеска извадка, и т.н.

В заключение, агресията, в своята овладяна форма, е здравословно и задължително условие за живот, без нея няма съществуване, а само застой и линеене. Въпреки това е необходимо да се прави разлика кога тя се превръща в заплашителна сила, целяща да унищожи личността и другите около нея. Деструктивното поведение в много случаи не се отличава съществено от нормалното и често нанася вреди, които трудно могат да бъдат диагностицирани навреме и балансът да се възстанови. Важно е да се обръща внимание към незабележимите и може би на пръв поглед не толкова ярки знаци, защото границата между психически здравата личност и деструктивната е, както се казва, като да вървиш по тънък лед – привидно изглежда стабилен, но никога не знаеш къде може да има пукнатини и дори цели пропасти.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

Denisov, V. (1978). *Sociology of violence.* Sofia: Partizdat. [Денисов, В. (1978). *Социология на насилието*. София: Партиздат]

Irigoayen, M. (2016). *The moral abuse.* Sofia: Kolibri [Иригоайен, М. (2016). *Моралният тормоз.* София: Колибри]

Kalchev, P. (2016). *Psychopathical characteristics in teenagers – part 1*. Sofia: Iztok-zapad [Калчев, П. (2016). *Психопатни черти в юношеска възраст – част 1.* София: Изток-запад]

Kalchev, P. (2017). *Psychopathical characteristics in teenagers – part 2*. Sofia: Iztok-zapad [Калчев, П. (2017). *Психопатни черти в юношеска възраст – част 2.* София: Изток-запад]

Kalchev, P. (2009 – 2010). *Scales of aggression of teenagers*. Sofia: Iztok-zapad [Калчев, П. (2009 – 2010). *Скáли за агресия в юношеска възраст.* София: Изток-запад]

Markov, K. (2007). *Extremal psychology*. Shumen: Episcope Konstantin Preslavski [Марков, К. (2007). *Екстремална психология.* Шумен: Епископ Константин Преславски]

Matanova, V. (2016). *Cases of the practice of the clinical psychologist.* Varna: Steno [Матанова, В. (2016). *Случаи от практиката на клиничния психолог.* Варна: Стено]

Neshev, P. (2012). *Social psychology.* Varna: Varna Free University [Нешев, П. (2012). *Социална психология.* Варна: ВСУ]

Neshev, P. (2014). *Juridical psychology*. Varna: Varna Free University [Нешев, П. (2014). *Юридическа психология.* Варна: ВСУ]

Peterman, F. & Peterman, U. (2017). *Work with children with aggressive behavior*. Sofia: Iztok-zapad [Петерман, Ф. & Петерман, У. (2017). *Работа с деца с агресивно поведение.* София: Изток-запад]

Fromm, E. (2003). *Anatomy of human destruction*. Sofia: Zahariy Stoyanov [Фром, Е. (2003). *Анатомия на човешката деструктивност*. София: Захарий Стоянов]

ANATOMY OF HUMAN DESTRUCTION

Abstract. Contemporary human beings are a solid, sometimes ambivalent, combination of constructive and destructive powers. Building something new is an inevitable necessity, a useful experience and gives an essential meaning in life. The destruction is a dangerous phenomenon that undoubtedly brings some kind of loss – identity, conception of the world, self-knowledge and adequate evaluation, etc. The anatomy of human destruction is a complex system of pathologies. It focuses on the darkest, unsuspected places of our mind and soul whom not everyone is ready to deal with.

✉ **Ms. Michaela Slavcheva**
Varna Free University „Černorizets Hrabăr"
9007 Varna, Bulgaria
E-mail: mihaela_slavcheva@mail.bg